

I

ПОЈАМ, ПРЕДМЕТ И ЗАДАЦИ ПОРОДИЧНЕ ПЕДАГОГИЈЕ

У савременом свету, а и код нас, све више преовладава схватање да је васпитање и образовање перманентан процес, да траје од рођења и завршава се у дубокој старости - са смрћу. Идеја о потреби перманентног образовања није нова. Ову идеју заступао је још социјалиста утописта епохе ренесансе Томас Мор, који је у Утопији истицао да се „већина острвљана кроз цео свој век одаје у часовима доколице духовном раду.” Материјални и друштвени услови, убрзан развитак науке и технике, примена научних сазнања и достигнућа у процесу производње и животу уопште, утичу да ниједан облик образовања не представља завршну фазу процеса васпитања и образовања. Човек савремене цивилизације је у ситуацији да стално учи и образује се, да стално допуњава постојећи квантум знања новим елементима, јер знања брзо „застаревају”.

Васпитање и образовање младих није брига и задатак само друштвене заједнице која се налази на нижем степену материјалног и културног развитака. Напротив! Савремена стварност показује да су потребе и задаци васпитања и образовања младих утолико већи уколико се нека земља налази на вишем нивоу материјалног, научног и техничког развитака.

Васпитно-образовна пракса у свим њеним манифестацијама прилично је развијена. Дијалектика развоја друштва, развој стваралачке васпитно-образовне праксе и теорије довео је до диференцијације појединих дисциплина у глобалном подручју које проучава наука о васпитању. За науку о васпитању која се бави проучавањем таквог васпитног феномена као што је васпитање релевантно је искуство. Наука о васпитању са својим резултатима тежи да помогне,

унапреди људску праксу, да допринесе свој удео у изграђивању целовите човекове личности. У тим напорима да се помогне људска пракса, као и у напорима диференцијације појединих подручја и дисциплина унутар науке о васпитању, наилази се на разне тешкоће, како објективне тако и субјективне природе.

Да би се једна дисциплина конституисала, потребно је да постоји, пре свега, област коју та дисциплина проучава. То је случај и са Породичном педагогијом, чији је предмет проучавање васпитања и образовања младих за живот у породици.

У нашој васпитно-образовној пракси, да би се означила активност у овом подручју, најчешће се употребљава термин образовање родитеља.

Васпитање и образовање за живот у породици не одликује се само специфичношћу садржаја, већ и специфичношћу целокупног васпитног деловања чији је задатак оспособљавање младих да са успехом обављају своју функцију у породици.

На карактер васпитног процеса утиче не само природа, структура и карактеристике породице, већ и природа, карактеристике и структура друштва у којем породица егзистира. Такав интеракцијски однос друштва и породице, поред осталог, доприноси појави посебности, специфичности и утиче да се издваја један део, подручје васпитног деловања с младим људима.

Породична педагогија налази се у фази конституисања и тек у наше време долази до изражаја потреба њеног научног афирмисања. Бројни су проблеми које проучава ова млада педагошка дисциплина:

1. Друштвена условљеност васпитања и образовања за живот у породици.
2. Предмет и функционални положај Породичне педагогије у систему педагошких дисциплина.
3. Истраживачке методе и технике и њихова примена у Породичној педагогији.
4. Фактори васпитања и образовања младих чланова породице.
5. Социјално-психолошке основе васпитања и образовања за живот у породици.
6. Циљ и задаци васпитања и образовања за живот у породици.
7. Систем, организација и облици образовања младих.

8. Проблеми извора садржаја, израде и процењивања програма.
9. Принципи и њихова примена у васпитању и образовању младих.
10. Избор и примена облика, средстава и метода образовања.
11. Проблеми самообразовања.
12. Кадрови који раде у подручју васпитања и образовања за живот у породици (наставници, социјални радници, здравствени радници, друштвени радници).

Предмет њеног истраживања и унапређивања је васпитање у породици од рођења детета и током целог раздобља док породица врши утицај на младог човека. Она је грана педагошке науке која педагошки осмишљава и осветљава васпитни процес у специфичним условима породичног живота. Њена главна сврха је изучавање законитости и унапређивање породичног васпитања. Зато мора одредити и интерпретирати главни циљ и конкретније задатке, садржај и принципе, специфичности и разноврсне утицаје, организацијске облике и факторе, методе, средства и поступке породичног васпитања.

Конкретни задаци Породичне педагогије су:

- да проучава породично васпитање и његове специфичности, уочава и формулише законитости и тако обогаћује педагошка сазнања на том васпитном подручју;
- да на темељу постигнутих педагошких сазнања разрађује теоријске основе за унапређивање породичног васпитања;
- да научно-критички вреднује постигнућа породичног васпитања и породичне педагогије;
- да истражи и објасни узроке и последице различитог схватања породице и њене улоге, васпитне функције кроз историју развоја људског друштва;
- да истражи, објасни и презентује како и под којим условима породица (као заједница родитеља и деце), утиче на развој јединке и личности детета; у оквиру тог задатка посебно је значајно: односи, динамика, стил родитељског понашања, социо-економски статус, структура, карактеристике породице као и други чиниоци;

- да истражи, објасни и идентификује проблеме (пре свега васпитног карактера) у породици (љубомора, појава неприхватљивих понашања - лаж, крађа, агресивност и сл.);
- да помогне, пре свега у теоријском, а затим и практичном смислу изградњи методике васпитног рада у породици;
- да помаже усавршавање комуникације између васпитача и родитеља, посебно да теоријски расветли значај, методе и облике образовања и усавршавања родитеља за што успешније родитељство;
- да теоријски заснује и практично помогне успешније планирање породице.

ПОРОДИЦА И ПОРОДИЧНО ВАСПИТАЊЕ

Породица је посебна друштвена група, део друштвене заједнице. Да би се одредило поимање породице као друштвене установе, потребно је узети с једне стране елементе који представљају њену друштвену основу и с друге стране елементе који упућују на њену делатност. Елементи који представљају основе породице могу се свести на:

- а) друштвене (у ширем смислу);
- б) материјалне;
- в) природне (биолошке).

Друштвене основе породице објашњавају однос породице према друштву као целини и помажу да се утврди значај неких чинилаца који служе за одређење појма породице. Материјалне основе породице објашњавају однос породице према производњи као друштвеном процесу. Природни елемент даје одговор на питање о утицају и значају биолошких веза (крвно сродство) на заснивање и одржавање породице.

Са становишта природе човек је део живог света, биолошко биће; са становишта друштва човек је друштвено биће. Основни фактор који је утицао на издвајање људи из животињског света био је рад, тј. свесна, организована, природна делатност људи-делатност која се одвијала у друштву. Човек и друштво су две стране једног истог појма. Нема друштва без људи, ни људи ван друштва - у томе је и једна од разлика између човека и животиња. Долазећи у додир са другим људима, човек ступа у разноврсне друштвене односе (економске, радне, културне итд.), од којих су најзначајнији они друштвени односи који у крајњој линији условљавају изглед и обим свих других односа. То су економски односи, тј. односи у које човек ступа у процесу производње.

Човек не живи само као члан најшире заједнице. Он заснива и уже групе у којима се исцрпљује његова свакодневна активност. То су породица, стамбено насеље, општина.... Породица је један од најзна-

чајнијих елемената друштвене структуре. Друштвени и породични односи су се одувек преплитали и условљавали.

Породица је својеврсна друштвена група, јер је и био-социјална јединица, која не настаје само према друштвеним законитостима, правилима и концепцији, већ и према биолошким законима репродукције и на основу крвне везе између чланова који је сачињавају. Међутим, само биолошка основа није довољна да би се формирала породица као јединица људског друштва. Потребно је да се уместо инстинкта развију људске потребе, јер се из грегарног инстинкта и инстинкта парења не може извести ни „примитивна“ породица, нити објаснити универзална распрострањеност породице кроз целокупну досадашњу људску историју. Из друштвене потребе да се на подмладак пренесу основни принципи на којима почива друштво и друштвени захтеви, а не само да се репродукује потомство и оспособи за људску егзистенцију, настаје квалитативни прелаз из животињске у људску породицу. Људска породица није никада била само приватна ствар њених чланова, већ је увек постојала као друштвено прописана и санкционисана друштвена творевина која је у свим друштвима подстицана и сматрана друштвено пожељном.

Породица није само својеврсна друштвена група по томе што је биолошки детерминисана. Она се разликује од свих других друштвених група и по томе што пружа много конкретнији подстицај за развој човека као људског бића. Она се разликује и по функцијама које врши и које нису усмерене превасходно ни једино на друштво, већ и на индивидуалне чланове. Породица је једина друштвена група у којој се индивидуа рађа, породицу појединац не бира, она не настаје на основу добровољног, већ је индивидуа просто затиче као неминовну датост. Они који прихватају да је породица ћелија друштва претпостављају да је она примарна друштвена заједница која се издваја из осталих друштвених група тиме што чланови у њој живе читавог или дужим периодом свог живота.

Породица је таква група за којом сваки појединац осећа потребу, јер циљеви које она остварује нису специјализовани, већ циљеви фундаменталнијег и општијег карактера, те је она најуниверзалнија друштвена група и јединствена по томе што је значајна за живот сваког појединца - за целокупни његов живот. Заједнички дом, без којег не постоји породица, симболише принцип заједничког живљења чланова и заједништва које се остварује.

Три универзалне карактеристике породице су:

1. то је заједница полова и деце која из те везе настају;
2. то је примарна заједница у којој се развија личност детета;
3. то је таква заједница која обезбеђује психо-социјалну повезаност чланова.

У свим досадашњим друштвима породица настаје на бази специфичне друштвене установе - брака који означава да је породица друштвено регулисана заједница супротних полова у границама дозвољеног облика (моногамни или полигамни брак) и да је основа те везе сексуални однос који се регулише друштвеним прописима. Установа брака настаје ради потреба друштвеног регулисања сексуалних односа између супротних полова и легитимности потомства. Породица се разликује од установе брака по томе што породична заједница може постојати и функционисати и изван оквира дозвољених и санкционисаних форми. Чланови породице су повезани многоструким везама, а не само сексуалним, укључујући и односе родитељи - деца. Породица као заједница заснива се на обичајима и моралним нормама и ту је важнија улога културне традиције од правних и законских прописа. Односи у породичној заједници не могу се дефинисати само у смислу права и дужности, односно само у смислу улога које чланови треба да врше према свом положају, јер су породични односи не само рационално одређени већ и емотивно обојени; у породици је вршење дужности само елемент осећања припадности, а остварење циља само мотив у постизању задовољства услед развијеног осећања заједништва.

Брак и породица се не могу раздвојити као две посебне ћелије, јер чак и када су у питању сами супружници, брачна установа тежи да прерасте у породичну заједницу. Брак је друштвено санкционисани облик формирања породичне заједнице. Брак је начин на који друштво прописује како ће се регулисати полни односи и репродукција и као такав служи као основа за формирање породичне заједнице. С обзиром да је брак друштвено призната веза између полова, постоје различити начини склапања брака. У „примитивним друштвима“ брачни уговор не везује индивидуе, већ породице и то: као брак разменом и као брак куповином, где се жена, у оба случаја, третира као посед који се у размени мора компензовати.

Породица је основна друштвена група која, зависно од историјског и друштвено-економског развитка, окупља лица везана браком и њихово потомство, а евентуално још и шири или ужи круг крвних и других сродника, који се удружују ради задовољења разноврсних биолошких, економских, социјалних, васпитних, емотивних и других потреба.

Савремена породица је основна друштвена група која се заснива браком између два лица супротног пола и коју поред њих сачињавају и њихови потомци, а чије су функције: стварање и подизање потомства, задовољење полног нагона, задовољење емотивних и других потреба.

III ИСТОРИЈА РАЗВОЈА СХВАТАЊА О ПОРОДИЦИ И ЊЕНОЈ УЛОЗИ У РАЗВОЈУ ЛИЧНОСТИ

Као људска заједница родитеља и деце, породица је била предмет многих размишљања, разматрања и „објекат” испољавања субјективних ставова многих филозофа, социолога, правника, педагога и психолога, те и предмет истраживања многобројних наука и научних дисциплина.

У списима многих старих филозофа, па чак и од најстаријих времена, наилазимо на различита мишљења и ставове о браку, породици, односима међу супружницима и односима између родитеља и деце. Паралелно са тим се могу идентификовати и схватања о утицају породице на развој личности. Тако од античке Грчке постоје разне теорије о браку, породици, положају мушкарца и жене, будућности породице и њеној улози у васпитању, односно у развоју личности детета. Свакако да све то представља велико културно и научно наслеђе на основу којег се наставило са истраживањем овог/ових питања до данашњих дана.

Друштвено-економски односи у појединим епохама су имали непосредан утицај на улогу породице у друштву и на схватање њене улоге за развој личности, као и на „вредне” односе међу члановима породице.

У оквиру друштвено-економских формација постојали су различити типови породица са великим бројем варијанти породичне организације и међусобних односа између родитеља и деце, као и стила васпитног понашања родитеља према деци. Исто тако, различито је третирана васпитна улога породице и њена „неминовност” у развоју личности.

Породица је основна друштвена група која, зависно од историјског и друштвено-економског развитка, окупља лица везана браком и њихово потомство, а евентуално још и шири или ужи круг крвних и других сродника, који се удружују ради задовољења разноврсних биолошких, економских, социјалних, васпитних, емотивних и других потреба.

Савремена породица је основна друштвена група која се заснива браком између два лица супротног пола и коју поред њих сачињавају и њихови потомци, а чије су функције: стварање и подизање потомства, задовољење полног нагона, задовољење емотивних и других потреба.

III ИСТОРИЈА РАЗВОЈА СХВАТАЊА О ПОРОДИЦИ И ЊЕНОЈ УЛОЗИ У РАЗВОЈУ ЛИЧНОСТИ

Као људска заједница родитеља и деце, породица је била предмет многих размишљања, разматрања и „објекат” испољавања субјективних ставова многих филозофа, социолога, правника, педагога и психолога, те и предмет истраживања многобројних наука и научних дисциплина.

У списима многих старих филозофа, па чак и од најстаријих времена, наилазимо на различита мишљења и ставове о браку, породици, односима међу супружницима и односима између родитеља и деце. Паралелно са тим се могу идентификовати и схватања о утицају породице на развој личности. Тако од античке Грчке постоје разне теорије о браку, породици, положају мушкарца и жене, будућности породице и њеној улози у васпитању, односно у развоју личности детета. Свакако да све то представља велико културно и научно наслеђе на основу којег се наставило са истраживањем овог/ових питања до данашњих дана.

Друштвено-економски односи у појединим епохама су имали непосредан утицај на улогу породице у друштву и на схватање њене улоге за развој личности, као и на „вредне” односе међу члановима породице.

У оквиру друштвено-економских формација постојали су различити типови породица са великим бројем варијанти породичне организације и међусобних односа између родитеља и деце, као и стила васпитног понашања родитеља према деци. Исто тако, различито је третирана васпитна улога породице и њена „неминовност” у развоју личности.

1. ПОРОДИЦА У ПРВОБИТНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Етапе у развоју породице по Моргану и Енгелсу су:

1. промискуитет;
2. групни брак;
3. синдијазмичка породица;
4. моногамска породица.

1. **Промискуитет** представља увод у касније облике породичне организације. Он се јавио на нижем ступњу дивљаштва. Људи су врло дуго живели у широким недиференцираним друштвеним групама. У њима нису биле издвојене посебне породичне групе, цело друштво је представљало један брак и једну породицу. Осим тога, нису постојале строге забране полног општења између сродника, па ни најближих. Енгелс је истицао да то не значи да је постојао потпуни хаос у полним односима. Многи социолози у последње време истичу да промискуитет, тј. потпуна слобода полног општења, није никада постојао. Разлози који потврђују постојање овога праоблика су следећи:

а) примитивни човек био је потпуно неопремљен за борбу са природом, јер производња у правом смислу на почетку људског друштва није ни постојала;

б) није постојала никаква подела рада по било ком основу;

в) примитивни човек могао је опстати само ако је био чврсто везан за друштвену групу у којој је живео; појам личности је непознат у овом периоду, постоји само појам групе;

г) појам сродства као физиолошке везе уопште не постоји, сродство је друштвена веза и означава припадност групи; појмови: отац, мајка, брат непознати су.

Примитивни човек има своје сродство групе.

Трагове оваквог друштва су неки етнологзи утврдили, мада не постоје никакви докази да је оно у чистом облику постојало.

2. **Групна породица** представља даљу етапу у развоју породице. Она преовлађује у периоду дивљаштва према схеми Моргана и Енгелса. Појаву групне породице условили су биолошки, друштвени и економски разлози. Пораст материјалне производње довео је до прве поделе рада. Друштво се почело цепати на одређене генерације: децу, одрасле и старце. Ова деоба имала је вишеструки значај: са становишта материјалне производње, она је означавала поделу послова према физичким способ-

ностима и узрасту; са становишта репродукције самога човека, она је представљала стварање првих породичних група у оквиру којих су вршени полни односи. У овом друштву забрањени су односи између припадника разних генерација; недопуштени су бракови између предака и потомака, већ су једино допуштени између припадника исте генерације - рођене браће и сестара - зато ова породица носи и назив породица генерација. Први њен познати облик представља крвнородничка породица, у којој сви припадници једне генерације, без обзира на степен биолошког сродства представљају један брак и једну породицу. Припадници више генерација (родитељи, стричеви, ујаци) представљају другу породицу и тако редом. У овој породици влада принцип ендогамије, тј. полни односи су дозвољени само унутар овакве групе, а не изван ње.

Даља диференцијација друштва довела је до забране полних односа између најближих крвних сродника у истој генерацији. Уместо ендогамије, јавља се принцип егзогамије, тј. забране полних односа у оквиру једне породичне, односно друштвене групе. Овај облик породице Морган и Енгелс су назвали породица пуналуа. Овде наилазимо на двоструко ограничење закључења брака:

а) забрана се и даље односила на претке и потомке;

б) она је сада обухватила и крвне сроднике из исте генерације.

Могу се навести следећа обележја групне породице:

а) извршена је прва диференцијација између друштва и породице у оквиру постојећих друштвених група: родова, племена;

б) ова прва друштвена подела извршена је на бази прве поделе рада према генерацијама, а касније и у оквиру исте генерације;

в) сродство ни овде није биолошка, већ друштвена веза, људи и даље имају сродство своје групе, то значи да сродство није било диференцирано: отац, мајка, брат, сестра нису познати као индивидуализоване, већ као заједничке категорије;

г) полне забране нису последица само економских, већ и биолошких потреба човека;

д) појединац овде не значи ништа, већ само у друштвеној групи;

ђ) групни брак не искључује постојање лабилних појединачних, индивидуалних веза између једног мушкарца и једне жене;

е) у групном браку сродство се рачуна по мајци, односно по женској линији.

3. **Синдијазмичка породица** је настала из групног брака. Постепено увођење забране склапања бракова између сродника исте

генерације довело је до стварања таквих друштвених група у оквиру којих није било дозвољено полно општење између њених чланова. Та новостворена друштвена група назива се род, клан или генс. Први родови почивали су на рачунању сродства по женској линији. Зато је овај облик добио назив матерински клан.

Са становишта репродукције човека, оваква организација наметала је и даље диференцирање у полним односима. Групни брак постепено ишчезава и замењен је браком парова (синдијазмички брак). Пошто мушкарац не припада клану своје жене, он је све чешће одлазио код ње да живи, а касније је доводио и у свој клан.

Међутим, синдијазмички брак никада није представљао тако чврсту везу као моногамски брак, чврстина ове везе никада није била потпуна.

Са преласком људи на земљорадњу и сточарство постепено је све више растао значај мушкарца у друштву. Он постаје власник над свим оним стварима које су раније припадале жени. Жена је и даље учествовала у производњи и потрошњи, али није учествовала у присвајању и расподели вишка производње. Временом се променио и систем рачунања сродства: уместо по мајчиној, оно се сада рачуна по очевој линији. Све чешће жена долази да живи у мужевљевом клану. Брак се, по правилу, закључује отмицом и куповином жене. Ове промене довеле су до стварања новог друштвеног и породичног система, под називом очинска породица или патријархални клан.

Синдијазмички брак остаје врло дуго и у патријархалном клану. Брачна веза и овде није чврста. Мушкарац има право на брачно неверство, док се неверство жене сурово кажњава. Тек када је развитак производних снага довео до дефинитивног стварања приватне својине, класа и држава, моногамска породица је сасвим заменила синдијазмичку породицу, мада њени остаци допиру у разним облицима и до наших дана.

Обележја синдијазмичке породице:

а) она означава даљу значајну етапу у развоју материјалних производних снага, јер само постојање породице парова најављује зачетке индивидуализма у друштву и економији;

б) ипак, друштво је још доста далеко од тога: појединац још увек може да опстане само у широким друштвеним организацијама каква је сада родовска заједница;

в) сродство носи и даље обележја колективног сродства: дете носи име генса своје мајке, а касније име генса свога оца; и овде важи

принцип егзогамије, тј. забране склапања брачних веза између припадника једне породичне, односно друштвене групе;

г) синдијазмички брак уноси више реда у полне односе и ствара веће могућности за распознавање оца и за његово приближавање породици; из синдијазмичке породице касније настаје моногамска породица.

4. **Моногамска породица** настаје на вишем ступњу варварства и представља увод у цивилизацију. Облици моногамске породице временом су се знатно мењали, али остале су неке заједничке одлике за све ове облике до данас. Све њих можемо поделити, зависно од историјских и других услова на три типа моногамске породице:

а) патријархална моногамска породица;

б) савремена породица;

в) социјалистичка породица.

Основна обележја прва три типа моногамске породице су:

а) Економска обележја. Моногамска породица почива на приватној својини. Превласт у њој има носилац приватне својине, а то је по правилу мушкарац. Моногамија је и настала као потреба да се заштити ова својина и да се обезбеди рађање деце са неоспорним очинством која ће продужити имовину породице и породични култ.

б) Економска неједнакост чланова породице условила је и њихову правну неједнакост. Моногамија не значи измирење полова, него се са првом класном неједнакошћу створио и први велики антагонизам између мушкарца и жене. Он је добио своју потврду и разраду у многим правним областима. Ова породица дуго одржава неједнакост мушких и женских чланова, а посебно потчињеност свих чланова носиоцу приватне својине - шефу породице. У савременој породици стање се знатно мења.

в) Постојање двоструког морала: један за мужа, други за жену. У њој важи правило да се исти поступци мушкарца и жене не процењују истим мерама. Мушкарац је слободнији, он има право на брачно неверство, док је жени то најстроже забрањено.

г) Моногамија представља једну етапу у развоју породице тако да она доживљава одређене преображаје са даљим развојем друштва.

Аристотел и Платон су у складу са својим филозофским схватањима и опредељењима сматрали да је васпитање деце ствар државе.

Ипак, они су придавали значај и породици, јер су у својим радовима разматрали питања брака и породице, али опет уз истицање да о томе треба да брине држава. Платон у *Законима* пише да „младенци” (жена и муж) воде рачуна да држави дају што бољу и лепшу децу. Због тога критикује оне који су приликом склапања брака вођени искључиво новцем, залажући се за одвраћање од такве намере и за могућност да такав буде изложен порузи и срамном гласу, али сматра да га ипак не треба приморавати писаним законима „да крене бољим путем”.

У старој Грчкој се водила брига не само о склапању брака, него и о начину живота младих брачних парова (одређивана је жена која је била нека врста „ментора” током прве деценије брака). Она их је одвраћала од заблуда, незнања и искључиво биолошких порива. Она је била саветник, контролор њиховог понашања, али све ради усмеравања и одржавања „правих односа међу супружницима”. Ако брачни пар не може да има деце, тада супружници морају да одрже заједничко саветовање са породицом и женама - надзорницама брака и растављају се на начин који одговара и једном и другом брачном другу. Све ово указује на то колико се пажње посвећивало склапању брака, основама на којима би требало да се он заснива, припремању и упућивању младих у брачни живот, односно стварању услова за здраве односе у брачној заједници, али и значају рађања деце у браку. Немање порода је довољан услов за раставу брака, пошто је за државу важан наталитет као услов опстанка.

По Платону, бригу и васпитање деце требало би одмах по рођењу да преузме држава, како би се међусобно познавање оца и деце онемогућило. То значи да се интерес породице у потпуности подређује интересима државе, па самим тим и брига о васпитању деце постаје брига државе. Свакако, Платон овакву организацију предлаже само за владајућу класу.

Аристотел је истицао да се најранији човеков политички смисао огледао у стварању породице, у којој је у почетку све било заједничко и која претходи стварању државе. Прво постоје мушкарац и жена који се ради одржања удружују и ради потомства браком оснивају породицу која чини основу државе. Да би њихова заједница била чврста, неопходно је било да једно од њих двоје управља и наређује и то оно које се разумом може старати за породицу, а друго да слуша. Из овога се развија однос господара према робу, мужа према жени, оца према деци, поседника према поседу и привређивању. Удруживањем више по-

родица образује се сеоска општина, а од више општина постаје град, а појам града се за Аристотела поклапа са појмом државе. Из овога можемо закључити да је Аристотел породицу сматрао темељем на којем се дижу држава и друштвени односи.

Преглед и схватања о браку и породици у историји римске државе могуће је пратити по периодима:

- I период римске историје - до VI века п.н.е. (период родовских односа);
- II период од VI века п.н.е. до I века нове ере (период римске републике);
- III период од 30-их година нове ере до 476. године (период римског царства).

У I периоду целокупно васпитање било је у суштини породично. Улога мајке била је посебно наглашена, јер је дете у периоду ратовања у целини препуштено мајци. Отац има неограничено право над животом новорођенчета, а његова улога у васпитању деце је углавном била сведена на припремање и увођење синова у јавни живот. Васпитањем девојчица искључиво се бавила мајка.

Промене, већ у периоду Републике (од VI в. п.н.е. до I в. нове ере) доносе да о васпитању, осим породице, брину и приватне школе, да би се у доба Римског царства васпитање организовало у државним школама.

На почетку последњег периода римске државе појављују се најзначајнији римски педагози. **М. Ф. Квинтилијан** (теоретичар), изричито се залаже за јавно школско васпитање, одбацујући приватне школе. Критикује родитеље и њихово васпитање, потенцирајући посебно њихову болећивост: „Родитељи својим погрешним поступцима кваре морал наше деце... благи и болећиви поступак, који називамо попустљивошћу, слаби сваку умну и тјелесну снагу”. (*Образовање говорника*)

У неадекватном понашању родитеља према својој деци он види основни узрок непристојног понашања деце према родитељима. Нарочито истиче негативност тога у развијању навика које постају саставни део дечије личности. (Што бисмо данас рекли потребно је преваспитавање). Зато он мисли да су сви пороци, све негативности код деце дело породице, а не школе. Тиме он хоће да каже да је боље васпитање у државним него у приватним школама.

Имајући у виду да је Квинтилијан живео у периоду који је, како се у литератури истиче, најмрачније поглавље људске историје (испуњено суровим обрачунима и сексуалним перверзијама), није чудно што је Квинтилијан био критичан према породици и њеној функцији у васпитању деце и што се тако одлучно залагао за јавно васпитање деце у државним школама.

Овакав став је оправдан, јер се у породичној средини у којој владају такви односи заиста нису могли обезбедити потребни услови за правилан развој младих. Једино решење је било у васпитању деце ван породице, тј. у државним школама.

За разлику од прве, друга половина последњег периода римске историје (306. - 476. год.) значајна је по настојањима да се учврсте брак и породица. *Pater familias* је изгубио право да располаже новорођенчетом; брак је акт личне природе и акт верског карактера. У овом периоду долази до промена и у могућности склапања брака супружника из различитих друштвених слојева.

У средњем веку долази до значајних друштвено-економских промена, па самим тим и до промена у схватању породице. Схватања о породици су под све већим утицајем религије. Хришћанска црква је прихватила Аристотелова схватања о патријархалној породици под заштитом мушкараца, која су и доминирала у средњевековној Европи. Хришћанска црква је имала изразито негативан став према женама. Тома Аквински, изразити представник хришћанске филозофије, пише: „Жена је коров који брзо расте, она је несавршен човек, *homo imperfectus*, чије тело само зато долази до потпуног развитка што је мање вредности и што се природа мање с њим занима”. Према Аквинском, жена је рођена „да би живела под јармом свог господара, кога је природа преимућствима, која су у сваком погледу прешла на мушкараца, одредила за господство”. Али, хришћанство је веровало у велике могућности васпитања и улоге породице у васпитању деце.

Ренесансни социјалисти-утописти су се такође бавили питањима породице и њене васпитне улоге. Међу њима су најистакнутији Томас Мор и Томазо Кампанела.

Тома Мор у делу *Утопија*, поред критике тадашњег друштва и нарочито приватне својине као извора зла, расправља о браку, породици и породичном васпитању. Залаже се за моногамну патријархалну породицу, јер она представља основу комунистичког друштва. Сматра да су потребни чврсти патријархални породични односи, зас-

новани на послушности жене и деце, односно на послушности млађих према старијима. Осуђује се слободна љубав, па се предбрачни односи кажњавају. Ако се неко огреши, забрањује му се брак за цео живот, изузев ако га владар не помилује. Брак се може раскинути у случају прељубе или потпуног неслагања. У васпитању се нарочито истиче пример славних људи, значај личног примера родитеља који свакодневно комуникацијом треба да утичу на правилно васпитање деце.

Томазо Кампанела у делу *Град сунца* између осталог расправља о браку и породици. Он се залаже за равноправност полова. Жена је равноправна са мушкарцем, обавља исте послове и добија исто васпитање као мушкарац. Пошто је у *Граду сунца* све заједничко, онда постоји „заједница добара и заједница жена”. Сви се заједнички хране и спавају, а ради обезбеђивања здравог потомства држава контролише рађање и васпитање деце. Појединци нису у стању да самостално васпитавају децу, а пошто деца припадају друштву а не родитељима, прозилази да и васпитање од најранијег узраста треба да организује држава. Мушкарац брине о подизању детета само прве две године, а затим се дете предаје учитељима који се даље брину о васпитању. Кампанела се слично Платону залаже за друштвено васпитање, а не за васпитање у породици.

Роберт Овен је познати енглески реформатор. У својим првим радовима се бори против прековременог рада и експлоатације жене и деце. Посебно критикује брак заснован на материјалним интересима, а не на емоционалним везама. Сматра да се у таквим породицама развија себичност у срцима деце. По њему, о васпитању деце брине држава, родитељи и сви они који комуницирају са децом, јер је „немогуће правилно васпитавати децу ако они који их окружују нису добро васпитавани”.

Ш. Фурије сматра да сви треба да васпитавају децу, али држава највише (она треба да ослободи родитеље). Улога мајке треба да се сведе само на дојење, исхрану у раном детињству. И он, као рани социјалисти-утописти, жели да реши и питање васпитања деце на утопистички начин, без знатнијег присуства породице. Међутим, вредност утопистичког поимања је у критици основа на којима се заснивала тада породица.

У периоду хуманизма и ренесансе (и касније), нарочито од краја XVI века, владају другачија схватања о породици и њеној функцији у васпитању деце.

Посебно је значајан утицај **Мишела Монтења** (1533-1592), који у делу *Огледи о васпитању* у облику савета родитељима износи своје погледе. По његовом мишљењу, правилан однос према раду, као битна вредност, може се успешно формирати ако се деца на време укључе у послове у породици за које су способна.

Децу треба, пре свега, „волети правом очинском љубављу и то тако да природна наклоност иде у корак с разумом”. Родитељи не треба да купују дечју љубав, већ њихово поштовање треба да стекну својим врлинама и способностима, а њихову љубав добротом и благошћу. Мирну старост може дочекати, по Монтењу, онај родитељ који је разумним поступцима, а не насиљем и суровошћу, васпитавао децу да обављају своје дужности.

Осуђује родитеље који се више радују лажи, игри и лудости своје деце него касније њиховим паметним поступцима. Био је против насиља. Сматра да децу треба рано уводити у живот и домаћинство. Залаже се за добре емоционалне односе уз пуно уважавање личности детета, осуђује ауторитарни тип родитеља. Такође осуђује телесно кажњавање и примену насиља. У васпитању Монтењ препоручује родитељима да се пријатељски опходе са децом, јер ће се на тај начин код њих пробудити пријатељско осећање и искрена љубав. Његови погледи су и данас актуелни.

2. СХВАТАЊА ПОРОДИЧНОГ ВАСПИТАЊА ПЕДАГОШКИХ КЛАСИКА 17. И 18. ВЕКА

У складу са својом хуманистичком оријентацијом, педагози овог периода придавали су посебно место васпитању као фактору развоја личности, у чему је значај породичног васпитања од изузетне важности.

Ј. А. Коменски (1592 - 1670), претеча модерне педагогије, оснивач дидактике и творац школског система, у делима *Велика дидактика* и *Мајтеринска школа* расправља и о породичном васпитању. У *Великој дидактици* „он указује на улогу родитеља у васпитању деце, јер брига о деци сасвим природно припада родитељима, јер је родитељско да буду творци разума, поштена и света живота у оних којима су дали живот”.

Много шире и дубље износи идеје у *Мајтеринској школи* где посебно указује на значај и потребу породичног васпитања, нарочито улогу мајке у васпитању деце и каже: „Дајте нама ваљане мајке, па

ћемо дати ваљане грађане”. У вези са родитељима и припремом деце за полазак у школу, истиче: „...неразумно дакле, поступају родитељи који воде дете посве неприпремљено учитељу, као што се теле води касипину”. За успешно васпитање потребна су одређена знања родитеља о породичном васпитању деце. Наводи шта би децу требало учити до поласка у школу. Сматра да је то развијање одређених навика и позитивних особина личности, као што су: умереност, чистоћа, пажљивост, праведност, послушност према старијима, навикавање на рад, стрпљивост, владање собом, истинољубивност, пристојност у понашању и друго. У родитељском дому не би се требало ништа решавати што је у супротности са наведеним врлинама.

Уколико би се сви тога „у пуној мери држали, сигурно је да не би било потребно много речи за поучавање ни много казни за принуду”, (лични пример), а затим благовремено и опрезно упућивање и умерена дисциплина као средство васпитања.

Коменски верује да физички развој, како пре, тако и после рођења зависи од мајке, те зато даје савете мајкама у погледу исхране и емоционалног живота за време трудноће, затим о нези детета после рођења. Може се рећи да су многи његови погледи о формирању моралних црта личности, физичком и интелектуалном развоју детета у породици у предшколском периоду, о потреби оспособљавања родитеља за вођење васпитног процеса у породици и данас актуелни и прихватљиви. Зато представљају значајан допринос разради идеје породичног васпитања, а тиме и Породичне педагогије, као посебне педагошке дисциплине.

Разрада идеја породичног васпитања је посебно вредна код енглеског филозофа и педагога **Џона Лока** (1632 - 1704). Хуманиста, оптимистички прилази васпитању као фактору развоја личности и у васпитање има велико поверење. Васпитање „прави велику разлику међу људима”. Колико вреднује васпитање, уочава се у следећем: „Од свих људи које виђамо, њих девет десетина оно што су добри или рђави, корисни или не, само је такво по свом васпитању”. Заступао је идеју: „Дете је табула раза.” Није потцењивао диспозиције, али је потенцирао васпитање као фактор развоја.

Погледе из области физичког, интелектуалног, а посебно моралног васпитања износи у познатом делу *Мисли о васпитању* - на захтев родитеља, да би им пружио савет за васпитање деце. Својим мислима и саветима он жели да помогне родитељима из „бољег сталежа”